

Angst en verkramping werken averechts

Eerste druk, oktober 2011
© 2011 Dick Mantel

ISBN: 978-90-484-9015-8
NUR: 763

Uitgever: Literoza, Zoetermeer
www.literoza.nl

Literoza

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur en uitgever geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden, noch voor de directe of indirecte gevolgen hiervan.

Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever worden openbaar gemaakt of veelevoudigd, waaronder begrepen het reproduceren door middel van druk, offset, fotokopie of microfilm of in enige digitale, elektronische, optische of andere vorm of (en dit geldt zondig in aanvulling op het auteursrecht) het reproduceren (i) ten behoeve van een onderneming, organisatie of instelling of (ii) voor eigen oefening, studie of gebruik welk(e) niet strikt privé van aard is.

**Angst en
verkramping
werken** Een visie op
migratie en integratie
averechts

Dick Mantel

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	9
Migratie in vroeger tijden	13
De islam en het Westen	27
Van Rasoel tot 'een cursus pvv'	48
Een frappante parallel	69
Wie zijn wij? Onze individuele identiteit	76
Wie zijn wij? Onze nationale identiteit	88
Integratie en de verklaring van criminaliteit in de greep van cultuur en etniciteit	109
Kosten en baten van migratie	124
Aantallen migranten nu	129
De integratie mislukt?	150
Conclusies	165
Bijlage 1: Immigratie en emigratie in tabellen	170
Bijlage 2: Immigratie in grafieken	173
Literatuurlijst	177

Voorwoord

Dit boek is opgedragen aan mijn kleindochters, Dunya en Senna. Zij zijn de leeskunst nog niet machtig, maar ik hoop dat zij bij lezing, over zeg twintig jaar, zullen constateren dat de verwarring waarin Nederland verkeerde, toen hun opa het boek schreef, voorbij is. Dat ze zeggen: ‘Wat vreemd dat ze twintig jaar geleden dachten dat er echte en niet-echte Nederlanders waren.’

‘Jij heeft ook mooie jurk,’ zei de bijna driejarige Dunya tegen een mevrouw met een nikab die ze tegenkwam. Zo onbevooroordeeld zijn kinderen.

Dit boek is het resultaat van een literatuuronderzoek. Mijn dank gaat uit naar de velen die door middel van hun werk belangrijk zijn geweest voor mijn gedachtebepaling: Herman Obdeijn en Marlou Schrover door hun schitterende boek *Komen en gaan*, Leo en Jan Lucassen (hun nieuwste boek *Winnaars en verliezers* is een absolute aanrader!), Thijl Sunier, Han Entzinger, Jan Ramakers, Maurits Berger, Erik Snel, Rob van Ginkel (*Op zoek naar eigenheid*, een werkelijk schitterend boek!), Jan Rath, Frank Bovenkerk, Rob Witte, Jan Dirk de Jong, Iliass El Hadioui, Piet de Rooy, Willem Schinkel, Dick Pels, Inge van der Welle, Peter Nijkamp en vele anderen. Zonder hun onderzoek en diepe gedachten had ik mijn eigen mening niet kunnen vormen. Apart wil ik nog John L. Esposito noemen. Zijn boek *The Islamic Threat. Myth or Reality* was voor mij wat betreft het hoofdstuk ‘De islam en het Westen’ een leidraad.

Dank voor Thea, Dardo en Itske. Voor het geven van commentaar en de laatste ook omdat ze over twintig jaar aan haar dochters, Dunya en Senna, iets over de beweegredenen van hun opa zal vertellen. Over twintig jaar zijn er ongetwijfeld weer ‘nieuwkomers’, hopelijk is er dan

meer begrip gekomen voor het inzicht dat het proces van aanpassing bij migranten een tweezijdig proces is. De ontvangende samenleving kan niet zeggen: 'Wij zijn volmaakt en ons aanpassen is onmogelijk en onwenselijk', en de 'nieuwkomers' zullen participatie voorop moeten stellen, uiteraard nadat ze zich de taal en de kennis van de structuur van onze maatschappij eigen hebben gemaakt. Aanvankelijke verschillen in cultuur zullen dan hopelijk beter geaccepteerd worden in de zekerheid dat cultuur veranderlijk is ('de onze' ook) en dat er altijd weer een nieuwe 'mengcultuur' zal ontstaan. Dit accepteren betekent niet dat we 'onzelf weggoeien' of dat we alles 'wegrelativeren'. We moeten onszelf (en anderen) juist uiterst serieus nemen.

Inleiding

Nederland is in verwarring. Er zijn verschillende oorzaken. De verzuiling had een beklemmende werking, maar hij bood ook houvast. Het wegvallen van dat houvast speelt een rol, verder de op de verzuiling volgende individualisering, de europeanisering, de globalisering en vooral de komst van vele migranten met een vreemd en, in de ogen van velen, bedreigend geloof. En dat laatste terwijl we dachten dat de invloed van religie duidelijk aan het afnemen was. We waren er net van overtuigd dat het belangrijkste kenmerk van onze samenleving het seculiere karakter geworden was. Tenslotte spelen de media een rol, zonder die als zwarte piet te willen aanwijzen. De media zorgen voor een belangrijk deel voor de informatievoorziening en de televisie (met de vele herhalingen) en internet hebben een ‘incidentenmaatschappij’ doen ontstaan. Ieder incident komt razendsnel en vaak van weinig of geen commentaar voorzien de huiskamer binnen.

De reactie op de nieuwkomers is niet een zelfbewuste, zo van ‘we kennen ons verleden, pluriformiteit hebben we altijd aangekund, dus ook nu’, maar de eerste reactie is er een van angst: ‘we worden overspoeld, we kunnen het niet aan’. Angst niet alleen bij de mensen in het land, maar ook bij politici die, uit angst voor verlies van stemmen, om het hardst proberen onze neo-nationalistische en vaak populistische politici te evenaren. Angst ook vooral voor het ‘vreemde geloof’, de islam.

De tweede reactie is: ‘nieuwkomers moeten weten wat we van hen verwachten’, dus we moeten onze nationale identiteit oppoetsen en nieuwkomers dienen zich daarmee te verenigen. Grootse plannen voor een Nationaal Historisch Museum werden ontwikkeld, er werd een historische canon opgesteld. Allemaal prachtig voor historisch geïnteresseerden en zeer de moeite waard om kennis van te nemen, ook voor nieuwkomers. Maar een bijdrage aan de formulering van

onze nationale identiteit levert het niet. Degenen die het meest op het aambeeld van de nationale identiteit hameren komen niet veel verder dan de constatering dat hij herbevestigd moet worden en dat onze historische lotsverbondenheid van groot belang is. De zoektocht naar onze nationale identiteit heeft verkrampend gewerkt. Wij hebben een soort ideaalbeeld geschapen van 'de goede oude tijden', maar dan wel zonder te veel geloofsinvloeden. Dat is 'onze wereld' en nieuwkomers moeten maar snel zorgen dat ze worden als wij, anders horen ze er niet bij. Een grote rol speelt ook dat het geloof van de nieuwkomers vaak als achterlijk, inferieur aan het christendom, wordt beschouwd en het geloof dat door de islamieten naar een wereldheerschappij wordt gestreefd. Een tweedeling is het gevolg.

Een andere verkramping is de fixatie op cultuur/religie/etnische afkomst. Overlastgevend/crimineel gedrag, niet geïntegreerd zijn enzovoort, aan alles wordt tegenwoordig een etnisch/religieus label gehangen. Volledig wordt daarbij voorbijgegaan aan het feit dat de mens geen 'eendimensionaal wezen' is, de religie is ook voor de identiteit van gelovigen niet allesbepalend.

De 'averechtere werking' houdt in dat datgene dat nu hardhandig wordt geprobeerd te bereiken, het 'aanpassen' aan onze samenleving, door de angst en verkramping en daaruit voortkomende harde stellingname, wordt uitgesteld. De uiteindelijke wederzijdse aanpassing zal er komen, alleen misschien twintig jaar later. Om het modewoord maar te gebruiken: de assimilatie van de nieuwkomers komt, alleen een generatie later. En niet gedwongen, want assimilatie kan niet afgedwongen worden.

Onze politici staan voor een zware taak. Zij zullen het vertrouwen in de politiek moeten herstellen door klachten serieus te nemen en door adequate oplossingen te bieden. En een belangrijke taak is het bewaken van onze democratie. Essentieel daarbij is het begrip dat de democratie meer inhoudt dan de wil van de meerderheid uitvoeren, dat in een democratie ook (misschien zelfs vooral) de rechten van minderheden gegarandeerd moeten worden. Het kan nooit zo zijn

dat aan één groep, zoals nu de moslims, vrijheden worden ontnomen. Politici zullen moeten uitdragen dat ze in die democratie geloven. Sommigen van hen zullen gelovig (uiteraard in die zin gelovig) moeten worden, anders staan ze buitenspel.

De overtuigingskracht van politici zal zo groot moeten zijn dat ze populistten met hun goedkope oneliners ongelooftwaardig maken. De ontstaansredenen voor populisme zullen moeten worden weggenomen: de angst economisch achter te blijven en de rancune tegen de veroorzakers van de ellende, nu de immigranten – de inpikkers van banen – vaak ook de ‘linkse elite’. Daarbij mogen best waarden uitgedragen worden, waarvan we misschien dachten dat ze achterhaald waren. De sociaal-democratie, christen-democratie en het echte liberalisme zijn nog zeer bruikbaar. Om toch de sociaal-democratische politici apart te noemen: de eerste prioriteit zal moeten liggen bij degenen die het in sociaal-economisch opzicht het moeilijkst hebben. Dit geldt uiteraard voor zowel autochtoon als allochtoon, hierbij wel een pleidooi om het contraproductieve onderscheid ‘van eigen/van andere grond’ af te schaffen.¹

Anderzijds zal in de bevolking door de duidelijker, principiële lijn van de politici het realiteitsbesef – ons land/de wereld is veranderd – moeten terugkomen. Het besef ook dat het ideaal ‘één land, één samenleving’ bereikbaar is en dat het een voorrecht is in Nederland te leven, dat we ‘onze zegeningen moeten tellen’.

In dit boek wordt in hoofdstuk één, aan de hand van het standaardwerk *Komen en gaan* van Herman Obdeijn en Marlou Schrover, nagegaan of de huidige migratiegolf heel uitzonderlijk is. Bekeken wordt of vroeger de aantallen, de ontvangst en de duur voor het echte Nederlanders werden, anders waren. In hoofdstuk twee komt de verhouding islam/het Westen aan de orde, gevolgd door een verhaal over de visie op die verhouding in de laatste twintig jaar (hoofdstuk drie). In hoofdstuk vier wordt de parallel tussen de bejegening van

1 Autos betekent ‘de/hetzelfde’, allos ‘ander’ en cht(h)oon ‘grond of land’.

de katholieken in vroeger tijden en de moslims nu beschreven. In de twee hoofdstukken daarna uitgebreide aandacht voor het identiteitsprobleem (wie zijn wij? Individueel en gezamenlijk). De greep van cultuur en etniciteit op de integratie en de verklaring van criminaliteit komen aan de orde in hoofdstuk zeven en de kosten en baten van migratie in hoofdstuk acht. Vragen als ‘worden we overspoeld?’ (het aantal migranten nu), en ‘is de integratie mislukt?’ passeren in de hoofdstukken negen en tien de revue.

Migratie in vroeger tijden

Twee op de drie van buiten in de periode 1550-1800

Wie kwamen er? Met hoeveel? Wat waren de totale aantallen? Waren ze welkom en hoelang duurde het voor het 'echte Nederlanders' waren geworden? Was er sprake van een patroon bij de aanpassing?

De gegevens uit dit hoofdstuk zijn ontleend aan het voortreffelijke boek *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* van Herman Obdeijn en Marlou Schrover. Al het cijfermateriaal is dus uit dit boek afkomstig. Voor het gebruik in dit hoofdstuk is toestemming verleend, waarvoor nogmaals mijn grote dank! Hierbij ook de verzekering dat *Komen en gaan* veel en veel meer te bieden heeft dan in dit hoofdstuk vermeld staat. Ruim vierhonderd bladzijden met ongelofelijk veel informatie en beschouwingen over immigratie en emigratie. Onmisbaar voor iedere geïnteresseerde! Citaten zijn ook afkomstig uit *Vreemd gespuis* (Dubbelman en anderen; uitgave van de Anne Frank Stichting). Dit is dan in een noot vermeld.

De periode 1550-1800

INLEIDING

Er waren verschillende redenen waarom er veel buitenlanders naar de Republiek kwamen. De Republiek was het rijkste land van Europa en er heerste vergelijkenderwijs een tolerant klimaat. Een noodzaak in het ook toen al, in godsdienstig opzicht, pluriforme land: 40 procent was calvinistisch, 40 procent katholiek en 20 procent anders (doopsgezind, luthers of Joods). Er waren veel arbeidskrachten nodig onder andere voor het leger en de handelsvloot, die een bloeiende internationale handel onderhield met Indië en met de gebieden rond de Oostzee (de moedernegotie).

DE EERSTE GROEP VERVOLGDEN: DE ZUID-NEDERLANDERS

De grote stroom Zuid-Nederlandse (calvinistische) vluchtelingen kwam op gang na de val van Antwerpen in 1585. De bewoners kregen toen vier jaar de tijd om te kiezen tussen onderwerping aan de koning van Spanje en de katholieke kerk of vertrekken.

Al vóór de inname waren bijna 20.000 personen de stad ontvlucht, maar na de inname door de Spanjaarden verlieten nog eens 40.000 van de overgebleven 82.000 de stad. Steden als Brugge en Gent zagen ook veel mensen vertrekken.

Tussen 1572 en 1630 vluchtten tussen de 100.000 en 150.000 personen naar het noorden (dat had toen een totale bevolking van nog geen 2 miljoen). Ze vestigden zich vooral in de Hollandse en Zeeuwse steden. In 1626 bestond de bevolking van de negen grootste steden van Holland en Zeeland voor meer dan 40 procent uit migranten uit de Zuidelijke Nederlanden en hun nakomelingen.

De regenten bekeken de fanatieke calvinisten uit het zuiden met wantrouwen. Zij vreesden de vervanging van de ene godsdienst-tirannie (de 'paapse') door een ander theocratisch model naar de ideeën van Calvijn. Een angst die min of meer terecht was, want de Zuid-Nederlanders hebben een grote rol gespeeld in het proces van protestantisering van het noorden. Religieuze invloed van nieuwkomers is dus niet nieuw. De protestanten uit het zuiden trokken zich niets aan van de relatieve tolerantie en godsdienstvrijheid in het noorden. Ze waren fel in de leer, zij drongen bijvoorbeeld aan op het afschaffen van het sinterklaasfeest, omdat ze dat te 'paaps' vonden. De bekende Gomarus (u weet wel Arminius en Gomarus; de rekkelijken en preciezen) was uit Brugge afkomstig. Er werden veel Waalse kerken opgericht.

In het economisch leven waren de zuidelijke immigranten heel belangrijk. De koopliedenbankiers uit Antwerpen hadden veel ervaring en durf. Er kwamen door hun bijdrage veel nieuwe bedrijfstakken tot ontwikkeling: de diamantbewerking, tapijtweven, leerbewerking, glasblazerij, edelsmeedkunst en keramische nijverheid. Ook veel

katholieken kwamen naar het noorden, waaronder meer dan tweehonderdvijftig boekdrukkers, boekbinders en uitgevers.

Ging de wederzijdse aanpassing probleemloos? Nou, niet bepaald.

De Amsterdamse burgemeester Cornelis Pietersz. Hooft vond dat de zuiderlingen niet voor bestuursfuncties in aanmerking moesten komen, want daar waren personen voor nodig met een 'vreedtsaem gemoedt'. 'Baantjesjagers' noemde de burgemeester de zuiderlingen en 'ijdele en spreekwoordelijk domme mensen'. En hij zag nog een probleem. Hij constateerde dat de Amsterdamse diaconie aan het eind van de zestiende eeuw overwegend 'vreemdelingen' bediende. Hij zag daarin een achterstelling van de Hollandse armen. Vaak worden ook genoemd: 'de vreemde fatsoenen en kleederen' en het 'gouwd ende paerlen' van de 'deftige' zuiderlingen.²

In de *Spaanschen Brabander* schilderde Bredero de Zuid-Nederlandse immigranten af als 'onoprecht, onbetrouwbaar en verwaand'.³

DE TWEDE GROEP VERVOLGDEN: DE HUGENOTEN UIT FRANKRIJK

Met het Edict van Nantes van 1598 hadden de Franse protestanten het recht gekregen op vrije uitoefening van hun geloof. In 1629 trok de machtige minister Richelieu het grootste deel van de rechten in en in 1685 herriep Lodewijk xiv het Edict. De hugenoten vonden de weg naar de Republiek.

Tussen 1680 en 1720 ontvluchtten zo'n 200.000 hugenoten Frankrijk. Daarvan kwamen er tussen de 50.000 en 60.000 naar de Republiek. Kooplieden, militairen en ambachtslieden konden direct aan de slag.

De eerste hugenoten assimileerden nauwelijks. Ze zagen hun verblijf als tijdelijk en leefden in een gesloten gemeenschap. De Franse taal en

2 Dubbelman e.a. (1987), blz. 22 en 24.

3 Idem, blz. 21, 22, 25.

cultuur stonden hoog aangeschreven onder de Nederlandse bourgeoisie, dus het leren van Nederlands was nauwelijks nodig.

Met de hugenoten is het vreemd, maar ook weer leerzaam gelopen. Aanvankelijk binnengehaald met privileges, keerde het tij in het begin van de achttiende eeuw. Mede als gevolg misschien van de eerdere bevoorrechting en als gevolg van een vermeend te veel vasthouden aan de Franse cultuur. Zoals Justus van Effen (levend van 1684 tot 1735 en een befaamd beschrijver van het Nederlandse leven in die tijd) het formuleerde: 'Hun kinderen doen zelfs al wat mogelijk is om Frans te zijn en te blijven en om Frans te blijven spreken.'⁴ Vervang Frans door Marokkaans of Turks en we zijn op bekend terrein.

Justus van Effen beschreef meer treffende zaken. Hij constateerde in die tijd een moreel verval ('verfoeilijke ondeugden') dat scherp afstak tegen het verleden ('de ongeschonden oprechtheid der voorvaderen'). Het verval was het gevolg van invloeden van buitenaf die de inheemse zeden hadden gecorrumpeerd (de 'verfransing').⁵

De gelijkenis met de geluiden die heden ten dage te horen zijn, is frappant. Een troost lijkt dat de gevreesde verfransing aan ons voorbij is gegaan. Het liep dus goed af met Nederland, maar ook met de hugenoten. Een generatie later waren het echte autochtonen geworden.

DE DERDE GROEP VERVOLGDEN: DE JODEN

De Sefardische Joden uit Spanje en Portugal. Rond 1620 waren er ongeveer tweehonderd Portugees-Joodse families in Amsterdam. De Sefardische Joden ontwikkelden zich tot een rijke groep. De Asjkenazische Joden kwamen uit Oost-Europa. Hun aantal groeide in korte tijd tot 2500 in Amsterdam.

4 Idem, blz. 44.

5 Idem, blz. 45.

De immigratie van Portugese Joden kwam rond 1700 praktisch tot stilstand en stabiliseerde zich op ongeveer 3000, maar de groep uit Oost-Europa groeide spectaculair. Tot 14.000 in 1750.

ANDERE VERVOLGDEN

Een grote groep lutheranen, merendeels van eenvoudige komaf en tot assimilatie bereid, kwam uit Duitsland. Ook veel Engelse en Schotse calvinisten kwamen naar de Republiek. In 1630 telde de Republiek vijftientig tot dertig Engelse kerken.

LEGER, VOC, HANDELSVLOOT; GASTARBEIDERS AVANT LA LETTRE

Heel belangrijk vanwege de grote aantallen: het leger, de VOC en de handelsvloot trokken veel buitenlandse werknemers. En vanuit Duitsland kwamen veel arbeidskrachten. Naast de bekende marskramers (de 'kiepkerels') merendeels geschoolde arbeiders: stuka-doors, kleermakers, bakkers en slaggers. Later de dienstbodes en mijnwerkers.

Vanaf 1650 daalde het geboortecijfer in Nederland. Er ontstond een tekort aan arbeidskrachten in de landbouw, de veeteelt, bij het turfsteken en bij het dijkonderhoud. De tijd van de seizoenarbeiders brak aan. Vlaanderen en vooral Westfalen waren de grote leveranciers.

De 'gastarbeiders' verbleven zo'n drie maanden in de kuststreken van de Republiek. Het werk dat ze verrichtten was: grasmaaien (jaarlijks 12000), turfsteken (3000 in het hoogveen en 6000 in het laagveen) en op de haringvloot werken. Deze trek van tienduizenden begon aan het einde van de zestiende eeuw en duurde tot ver in de negentiende eeuw.

Van de seizoenarbeiders bleef een aantal (een op de twintig) in Nederland. Het ging om matrozen en soldaten, kleermakers, stalknechten, bakkers, tuinlieden, koetsiers en rondtrekkende ambachtslieden.

Het beeld dat men van de Duitsers had komt duidelijk naar voren uit de vele zogeheten 'moffenkluchten' die werden opgevoerd in de Amsterdamse Schouwburg en die meer publiek trokken dan

de toppers uit die tijd, *Elektra* van Vondel of *De Spaanschen Brabander* van Bredero.

In die kluchten bijvoorbeeld het volgende beeld van een hannekemaaiër: ‘Hij spreekt koeterwaals van de ergste soort, iedere vorm van beleefdheid is hem vreemd en verder dan de meest primaire driften reikt zijn karakter niet. Hij houdt veel van “zoepen” en “fretten” en hij wil de (Hollandse) dienstmeid wel tot zijn “wief begeren”.’⁶

En wat vindt u van de volgende tekst: ‘dat is het dat ik u zeg: die drommelse buitenlanders maken den oogst voor ons inlandse kinderen hier schraal. Zij onderkruipen onze commercie, [...] zo raken wij Amsterdammers er uit’ (achttiende-eeuws).⁷

Deze vooroordelen uit de Gouden Eeuw bleven lang hangen. De schrijver van kluchten en blijspelen Justus van Maurik (1846-1904) gaf een uitvoerige schets van de hannekemaaiërs waarin hij onder meer stelde: ‘Maar als onze lieve heer je nou in plaats van hersens stro in je kop heeft gegeven, kun je het toch eigenlijk niet helpen dat je zo’n stommeling bent.’⁸

Een troost voor onze tijd: hoe kwetsend de kluchten ook voor de ‘poepen’ zelf misschien geweest zijn, het is geen belemmering geweest voor de uiteindelijke assimilatie.

Was in de tolerante Republiek iedereen welkom?

KARAKTERISTIEKEN VAN IMMIGRATIEBEWEGINGEN

Diegenen die konden bijdragen aan de groei en bloei waren welkom. Armlastigen werden geweigerd (ook calvinisten). Zuid-Nederlanders, Franse hugenoten en Sefardische Joden werden in eerste instantie

6 Idem, blz. 31, 32.

7 Idem, blz. 35 en 36.

8 Idem, blz. 36.

uitgesloten van een functie in de bestuurscolleges.

De immigranten hadden een veelzijdige inbreng op cultureel en wetenschappelijk gebied. Voorbeelden: Joost van den Vondel, Frans Hals, Pierre Bayle, Spinoza, Descartes en vele anderen.

Immigranten vestigden hun eigen kerk, hielden vast aan hun eigen taal en trouwden gedeeltelijk binnen de eigen groep. Na enige tijd verwaterde het specifieke karakter van de eigen verenigingen.

Interessant is dat je vaak hetzelfde patroon ziet. Na een min of meer hartelijk welkom volgde vaak een periode van afkoeling, van vermeende privileges, van jaloezie en afgunst. Ter geruststelling: gevolgd door 'een volledig opgaan' in de Nederlandse samenleving. In moderne termen: gevolgd door een (vanzelf gaande, niet afgedwongen) assimilatie.

Paul Scheffer heeft het, in navolging van de Amerikaanse socioloog Robert E. Park, wetenschappelijk geformuleerd. Hij onderscheidt, ongetwijfeld terecht, een cyclus: die van isolement en vermijding via contact, concurrentie en conflict naar accommodatie en assimilatie.⁹ Heel duidelijk is dat we in fase drie zitten.

AANTALLEN IN DE PERIODE 1600-1800

Ook ontleend aan het boek *Komen en gaan*.

- Trekarbeiders: 150.000.
- Buitenlandse werknemers in leger: 600.000; marine: 35.000; VOC: 475.000; overige handelsvloot: 60.000.
- Vluchtelingen: Zuid-Nederlanders: 100.000 à 150.000; hugenoten: 35.000; Joden Sefardische: 10.000 en Asjkenazische: 10.000.
- Totaal: 1.825.000.

Op de hoeveel, hoe groot was de totale bevolking?

- De gemiddelde bevolking van de republiek was in die periode 2 miljoen.
- Stel zes generaties in de periode 1600-1800.

9 Scheffer (2007), blz. 17 en 18.

- Dan kom je op zes keer twee is 12 miljoen inwoners.
- Stel 25 procent hiervan mannen in de werkzame periode van hun leven, dus 3 miljoen.
- Daartegenover 1,8 miljoen actieve mannen ‘van buiten’.
- Dus twee op de drie.

De migratie in de negentiende eeuw

Nederland bleef in die eeuw eerst een landbouwnatie met een relatief hoge welvaart. Door de latere industrialisatie ontstond er een trek naar de stad. De immigratie bleef doorgaan, vooral nodig voor de agrarische sector. Grote aantallen: jaarlijks ongeveer 30.000, vooral uit Westfalen. Verder waren er veel buitenlanders werkzaam als bakkers (knechts), stukadoors, metselaars, tuinlieden, dienstbodes, koetsiers, handels- en winkelbedienden, kleermakers en winkeliers. Maar er kwamen ook studenten en hoogleraren. De migranten werden vaak gevolgd door hun huwelijkspartner. De belangrijkste groep (60 procent van het totaal) kwam uit Duitsland.

Speciale groepen waren de Belgische strohoedenverkopers, de Franse paraplummakers en gouvernantes. Verder kwamen groepjes Hongaarse ketellappers, later Bosnische berenleiders en andere rondtrekkende handelaren, kunstmakers en ambachtslieden naar Nederland. De laatste groepen kregen snel nadat ze voor het eerst in Nederland verschenen het stempel ‘zigeuner’.

Ook in de negentiende eeuw werden de Duitse migranten niet altijd even vriendelijk tegemoet getreden. De moppen over domme Duitsers waren populair. Nog een citaat van de al eerder genoemde Justus van Maurik over de Duitse migranten: ‘Het waren niet helemaal ménsen, maar halfgare kaffers, die zo stom waren als het achterend van een varken en die ook niet veel beter roken.’¹⁰

10 Obdeijn en Schrover (2008), blz. 115.

Het zij nog maar eens herhaald: ook deze halfgare kaffers werden 'gewone' Nederlanders.

Migratie in de twintigste eeuw

Veel vluchtelingen: in de Eerste Wereldoorlog een miljoen Belgische vluchtelingen, die na de oorlog teruggingen; een groep Russen; Hongaarse pleegkinderen na de opsplitsing van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie; verlofgangers en studenten uit Nederlands-Indië (de Katjangs). De Duitsers (Joden en linkse opposanten) werden als 'gewone' vluchtelingen behandeld: ze moesten aantonen in hun onderhoud te kunnen voorzien. De Kristallnacht (de nacht van 9 op 10 november 1938), de nacht waarin de grootscheepse pogrom tegen de Joden plaatsvond, maakte iedereen duidelijk hoe groot het vervolgingsgevaar voor de Joden was. De overheid besloot 9000 Joden binnen te laten. Voorwaarde was wel dat ze familie in Nederland moesten hebben, of dat ze wees waren. Aangetoond moest ook worden dat ze acuut gevaar liepen in Duitsland. De regeling was eenmalig. In december 1938 ging de grens definitief dicht. Er werd een uitzondering gemaakt voor alleenstaande vrouwen en kinderen. In de periode 1933-1938 zijn ongeveer 25.000 Joden uit Duitsland of via Duitsland naar Nederland gevlucht. Ruim 8000 zijn doorgeëmigreed, dus op het moment van de Duitse inval waren er ongeveer 16.000 Joodse vluchtelingen in Nederland. De politieke vluchtelingen konden in Nederland op weinig sympathie rekenen. Het aantal is onbekend. Waarschijnlijk rond de 10.000.

Naast de vluchtelingen kwamen er vooral arbeidsmigranten, eerst vooral uit Duitsland. Veruit de grootste groep net als in vorige eeuwen. Voor de Limburgse mijnen maar ook in de huishoudens. In 1920 woonden er ruim 56.000 Duitsers in Nederland, in 1927 waren dat er ruim 74.000 en in 1930 ruim 102.000. Van de bevolking van 9 miljoen eind jaren twintig maakten de Duitsers 1 procent uit.

Onder de homogeen katholieke bevolking in Limburg ontstond grote onrust door de komst van nogal wat protestanten. Een letterlijk citaat uit Obdeijn en Schrover (2008): ‘De katholieke clerus zag met zorg de stijging van het aantal buitenechtelijke kinderen, het aantal echtscheidingen en de toename van criminaliteit. Het waren in de ogen van de clerus allemaal gevolgen van de verandering in samenstelling van de bevolking.’¹¹

Had Wilders een eeuw eerder geleefd, dan had hij zich misschien in zijn Limburg voor een geheel andere zaak ingezet. In 1907 publiceerde Theodoor C. Vianen, hoofdredacteur van *De Nieuwe Limburger Koerier* over het ‘vreemdelingenvraagstuk’. Hij sprak daarbij over ‘gespuis’ en hij bedoelde daarmee niet de Limburgse mijnwerkers en ook een kleine groep vreemdelingen trof geen blaam. Maar hij bedoelde ‘het overgrote gedeelte der vreemde, in Zuid-Limburg geïmmigreerde mijnwerkers, die door hun gedrag bewezen hebben de kwalificatie “vreemd gespuis” dubbel en dwars te verdienen.’ Vervolg citaat: ‘Juist om onze onbedorven jongens en mannen en de goede vreemdelingen, wier geestelijke en lichamelijke kern gezond is, voor den kanker van godsdienst en zedenloosheid en maatschappelijke bandeloosheid van het vreemde gespuis te bewaren, juist daarom waarschuwen we met alle kracht tegen de verderfbrengende elementen, wier invoer beperkt blijven, zo willen wij hopen, tot de allerdringendste noodzakelijkheid.’¹²

De Duitse dienstmeisjes vormden een grote groep. In 1920 waren er in de Nederlandse huishoudens ruim 9000 buitenlandse vrouwen werkzaam en in 1934 waren het er 40.000. Ruim twee derde deel kwam vanuit Duitsland. De Duitse meisjes waren *tüchtig*. Ze waren goedkoper dan de Nederlandse meisjes en ze werden daarom vaak als ‘onderkruipsters’ gezien. Er kwamen ook klachten als de volgende:

11 Idem, blz. 164 en 165.

12 Dubbelman (1987), blz. 70 en 71.

‘Zij stalen onze jongens af door zoet gevlei en onderdanige manieren. Het waren onderkruipsters bij rijke vrouwen, waarvoor de trotse Hollandse meisjes zich niet lieten lenen.’¹³

En verder kwamen er veel Italiaanse ijsbereiders, terrazzowerkers, instrumentmakers en andere vakwerkers en veel Chinezen. Eerst zeelieden, daarna schoolden ze zich vaak om tot pindakoekverkopers (pinda, pinda, lekker vijf cent). Uit Rotterdam werden ze weggevoerd.

UIT DE KOLONIËN

400.000 Indische Nederlanders tussen 1946 en 1958 en nog eens 70.000 tussen 1958 en 1963 (inclusief de mensen uit Nieuw-Guinea).

Een citaat (letterlijk uit Obdeijn en Schrover (2008)): ‘Weet je wat ze ons Indische mensen leerden? Hoe wij een appel moesten schillen. Hoe we moesten afstoffen. Die maatschappelijke werksters lieten ons niet in onze waarde. Dat heeft gestoken. Die neerbui-gendheid van: ik zal je wel even leren hoe het moet. Terwijl wij daar ook een bestaan hadden en geen inboorlingen uit de oertijd waren. Misschien wel goede bedoelingen, maar die zijn niet begrepen.’¹⁴

Gevoelens van afgunst bij sommige Nederlanders. Een letterlijk citaat uit Obdeijn en Schrover (2008): ‘De woningnood was groot en veel etenswaren op de bon. Als de uit Indië overgekomen gasten dan snel woningruimte kregen toegewezen, of extra voedselbonnen voor rijst, wekte dat algauw afgunst.’¹⁵

De overheid toonde zich niet toeschietelijk. Zij heeft zich twintig jaar lang actief ingezet om de stroom in te dammen. Men dacht dat de nieuwkomers niet zouden kunnen aarden. Dat zou alles te maken

13 Obdeijn en Schrover (2008), blz. 166.

14 Idem, blz. 241.

15 Idem, blz. 241.

hebben met ‘de etnische achtergrond’. Hetzelfde gold later voor de Surinamers. Maar de cultuurpessimisten van destijds hebben geen gelijk gekregen.

De Molukkers. Het KNIL telde bij zijn opheffing op 26 juli 1950 4000 Molukse militairen. Zij wilden op Ambon gedemobiliseerd worden, maar daar was net een opstand uitgebroken. Via de rechter wisten ze te verhinderen dat ze op Java werden gedemobiliseerd. De noodoplossing werd de tijdelijke overbrenging naar Nederland. Er was sprake van een dienstbevel.

12.500 Ambonezen kwamen tussen maart en juni 1951 met twaalf transportschepen naar Nederland: ex-KNIL-militairen met hun gezinnen en een aantal niet-militairen. De militairen werd dus per dienstbevel bevolen naar Nederland te gaan.

Het uitgangspunt was dat ze terug zouden gaan. Ze werden ondergebracht in woonoorden: voormalige kazernes en kampen met een militaire tucht. Het was Molukkers verboden om betaald werk te verrichten. Dit duurde tot 1954. Daarna was er sprake van een ‘verplichte integratie’. Heel lang bleef het RMS ideaal (Manusama) bestaan. En bekend zijn de incidenten: de kaping in Wijster en bij de Punt, de gijzeling van schoolkinderen in Bovensmilde en de bezetting van het provinciehuis in Assen.

De Surinamers. Suriname werd in 1975 onafhankelijk. 40.000 Surinamers kwamen in 1975 naar Nederland. In 1979 en 1980 – de laatste twee jaren dat Surinamers makkelijk naar Nederland konden komen – 18.000 per jaar. Nu wonen er 327.000 personen van Surinaamse origine in Nederland, vooral in de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht).

EN TEN SLOTTE WEER ARBEIDSMIGRANTEN

In 1947 was 20 procent van de Nederlandse beroepsbevolking werkzaam in de landbouw. In 1960 was dat percentage gehalveerd. Er werd

weinig geïnvesteerd in de vernieuwing van machines, met als gevolg veel vraag naar ongeschoolde arbeiders.

Vanaf halverwege de jaren vijftig kwam de werving van gastarbeiders op gang. Bij die werving waren de vakbonden nauw betrokken. Bij krapte konden de buitenlanders aangetrokken worden, was het idee, en als ze niet langer nodig waren konden ze worden teruggestuurd. Het tekort aan arbeidskrachten werd op 100.000 geschat.

Begin jaren zeventig was er een recessie en de oliecrisis. Desondanks ging de werving door. Er kwam toen verzet van de vakbonden. In 1974 kwam de werving vrijwel geheel tot stilstand. De wervingsvolgorde was: Italianen, Spanjaarden, Portugezen en Joegoslaven, Indonesiërs, Filippijnen en opnieuw Joegoslaven. Daarna Turken en Marokkanen. In 1964 sloot Nederland een wervingscontract met Turkije en in 1969 met Marokko. Velen kwamen van het platteland, wat betreft Marokko uit het Rifgebergte. Vrouwen en kinderen bleven achter in de Rif.

Een getuigenis over de werving in Marokko (letterlijk citaat van Obdeijn en Schrover (2008)): ‘Er stonden mensen in de wervingsrij die dagenlang hadden gelopen om de stad te bereiken. Die gingen van het dorp, waar ze vandaan kwamen, naar... ja, waar naartoe? Dat wisten ze niet eens. Het kon Nederland worden, of Duitsland, of Saudi-Arabië. Ze hadden afscheid genomen van de familie en beloofden terug te keren als ze rijk waren. Over een jaar, of twee jaar, misschien drie jaar. Maar helaas, zelfs na vier jaar waren ze nog niet rijk. Iedereen stond in de rij en had een nummer. Achter het bureau zat een Europeaan. Geholpen door twee Marokkanen. Je legde het nummer op tafel en dan werd je gekeurd. Draai je eens om, buig eens, laat je tong zien. Er werd in armen en benen geknepen. En dan kwam stevast de vraag: “Heb je geleerd?” en vroegen: “*Parlez-vous Français?*” Want dat was het bewijs. Zei je “ja”, dan had je grote kans om afgekeurd te worden, want ze wilden mensen die hard konden werken. Hersens waren

niet nodig. Er waren mensen die zeiden: “Wat is dit, ik ben toch geen koe!” Maar als je protesteerde kreeg je geen werk.¹⁶

WAREN ZE WELKOM?

De reactie op de Zuid-Europeanen was overwegend positief, vooral van katholieke zijde. Maar er waren ook rellen: in Den Haag, Rotterdam en Twente vanwege vermeende overlast en vermeende betere arbeidsvoorwaarden van de gastarbeiders. Ook waren er waarschuwingen vanaf de kansel voor de Italiaanse mannen, die vaak ongehuwd waren. En er waren dansgelegenheden waar een bordje was opgehangen met **VERBODEN VOOR ITALIANEN**.

TIJDELIJKE TIJDELIJKHEID

Bij alle gastarbeiders was het de bedoeling dat zij hier tijdelijk zouden verblijven en in de eerste tijd was de eis van de overheid dat de geworven arbeiders ongehuwd zouden zijn. Later werd deze eis losgelaten.

Vanaf 1962 drongen de werkgevers er bij de regering op aan de regels voor contractduur en gezinshereniging soepeler te maken. Dit vanwege de hoge kosten voor werving en dergelijke en omdat men arbeiders die goed waren ingewerkt niet graag weer zag vertrekken.

De verzorgingsstaat die ontstaan was had ook voor de gastarbeiders grote voordelen. De gastarbeiders waren aangetrokken voor sectoren waarin vies, vuil en zwaar werk werd gedaan. Een gedeelte van dat werk verdween vervolgens. Met instemming van de vakbonden en de werkgevers kwamen de gastarbeiders vaak in de **WAO** terecht. Het beroep op de **WAO** ontstond ook omdat de gastarbeiders door hun werk nogal eens gezondheidsklachten kregen

16 Idem, blz. 286.